

GINA GUSTAVSSON

Det
öppna
sinne-
laget

OCH DESS FIENDER

fri tanke LIBERAL DEBATT

Innehåll

FÖRORD – Hur är en liberal?	9
INLEDNING – En sånglinje	II
1. Liberalismen som ett etos.....	21
2. Liberalen, en torr typ?	37
3. De första liberalerna lämnar Paris salonger	55
4. En Londonliberal befrias från sin depression.....	75
5. Pojken från Petrograd möter en polis och en poet ..	95
6. Friheten, enheten och mångfalden.....	115
7. Rävens öppna sinnelag	127
8. Den banala igelkotten	143
9. Det öppna landskapet inom oss	169
Författarens tack	191
Litteraturförteckning	193

FÖRORD

Hur är en liberal?

DET RÄCKER INTE att ha rätt. Om någon nu fortfarande trodde det. I alla fall inte om man vill övertyga.

En kort tillbakablick ser inte särskilt rolig ut. Populistiska partier har växt så det knakat, många till höger och några till vänster. I vissa länder har de nu nått regeringsmakten. Britterna har lämnat EU och i flera av unionens medlemsstater utvecklas politiken i en oroande och auktoritär riktning. Krig, den kanske största ofriheten av dem alla, rasar åter i Europa.

Enligt demokratiinstitutet V-Dem (*Varieties of Democracy*) har världens fullt ut liberala demokratier fallit från 42 stycken år 2012 till 34 år 2021. Statsvetare talar öppet om *demokratisk recession*.

Som lök på laxen har Donald Trump – en av det illiberala samhällets mest påfrestande apostlar – när detta skrivs tillkännagett att han på nytt ska försöka bli USA:s president.

I det svenska riksdagsvalet 2022 backade *alla* partier vars politiker brukar ta ordet *liberalism* i sin mun – Liberalerna, Centerpartiet och Moderaterna.

Liberaler i alla läger har en del att fundera över, även vi som inte tillhör något enskilt parti.

I denna prövningens och omprövningens tid utkommer den sjätte fristående boken i serien *Liberal Idédebatt* från tidskriften *Liberal Debatt*, den första utgiven i samverkan med Fri tanke.

Författaren, statsvetaren Gina Gustavsson, har studerat bakslagen omkring oss och vill därför visa vägen till en ny plats i

det liberala landskapet. Hon vill bort från våra räknesnurror och linjaler – till en varmare liberalism. En som är mer av *ett förhållningssätt* än en uppsättning färdigförhandlade regler. En liberalism där starka principer förenas med lika starka *personliga* egenskaper, något vi faktiskt pratar ganska lite om, trots att liberala idéer alltid har individen i centrum.

Gustavsson vill att vi närmar oss liberalismen som *ett sinnelag*, att vi odlar karaktärsdrag som nyfikenhet, oräddhet och debattlust. Hon beskriver en liberalism som inte bara är tänkt att stå pall, utan dessutom gripa tag. Ja, kanske till och med sätta i gång rörelse?

Allra sist måste ett tack riktas till professor emeritus Ingemund Hägg, vars generositet möjliggör utgivningen av *Liberal Idédebatt*. Ett sådant här projekt – där författarna bereds stor frihet och goda förutsättningar – hade knappast varit möjligt på strikt kommersiella grunder i ett så litet land som Sverige. Precis som de tidigare i serien kommer den här boken att berika det politiska samtalet, säkerligen kommer den också att skapa en del debatt.

Tack Ingemund! Du är sannerligen en räv. Ja, ett riktigt praktexemplar. Men för att förstå den komplimangen, måste läsaren först ta sig an boken.

Avesta i december 2022

Gabriel Ehrling Perers

Redaktör *Liberal Idédebatt*

gep@liberaldebatt.se

En sånglinje

Ibland utgår folk från att enbart fascistiska eller aggressiva samhällen är intensivt känslofyllda och att bara sådana samhällen behöver fokusera på att odla känslorna. Det antagandet är både felaktigt och farligt. (...) Avstår man från alla försök att forma människors känslor, ger man de antiliberala krafterna ett enormt övertag i folks hjärtan och riskerar att folk ser liberala värden som ljumma och tråkiga.

Martha Nussbaum, *Political Emotions* (2013)

ÄN HAR DEN INTE gett upp, men rörelserna börjar se alltmer ryckiga ut. Den kippar efter andan. Blicken har tappat fokus. Var den inte just på det här stället alldeles nyss? Springer den i själva verket bara runt i en cirkel?

Vart är liberalismen egentligen på väg?

Under de senaste åren har artiklarna och böckerna om liberalismens kris, tillbakagång eller förtvinning avlöst varandra. Vissa menar att liberalismen står inför sin död, andra talar redan om vår era som postliberal. Även om vi kan invända att liberalismen trots allt ännu lever så är det ett obestridligt faktum att den lever farligt. I över ett decennium har den nafsats i hämlarna av en allt kraftfullare populism med auktoritära förtecken. Och den motståndaren tycks varken tröttna eller tappa fokus.

Främst gäller detta i USA. Donald Trumps presidentskap, stormningen av Capitolium 2021 efter att han förlorat sin

återvalskampanj och, nu senast, aborträttens uppluckring utgör alla betydande bakslag för rättsstaten och individens frihet. Men liknande tendenser syns även i Europa, där Viktor Orbán öppet förordar en »illiberal demokrati« för sitt Ungern och där Ryssland bedriver ett blodigt krig. Vladimir Putins aggression riktar sig ju inte bara mot Ukraina som nation, utan även mot västerlandets »utdaterade« och »dekadenta« liberalism som sådan. Även i Latinamerika och Asien har vi på senare år sett demokratiskt valda ledare som Jair Bolsonaro (Brasilien) och Rodrigo Duterte (Filippinerna) gå till storms mot den förment slappa och avmaskulinerande liberalismen.

I Sverige kan vi konstatera att de två partier som främst brukar betecknas som liberala – Liberalerna och Centerpartiet – tappade åtskilliga röster i riksdagsvalet 2022. Centerpartiets partiledare Annie Lööf, som profilerat sig som de liberala värdenas försvarare gentemot Sverigedemokraterna, avgick efter valet. Sverigedemokraterna själva – som öppet utsett liberalismen till sin huvudfiende – kunde samtidigt fira att de blivit landets näst största parti. I det regeringssamarbete som partiet nu inlett med Moderaternas Ulf Kristersson har de visserligen inte fått några ministerposter, men väl en hel del inflytande. Till höger i svensk politik utgör Sverigedemokraterna numera det allra största partiet.

Att definiera liberalismens väsen är notoriskt svårt. Eftersom det på ett sätt också utgör det övergripande syftet för hela denna bok så låter inte det sig göras i inledningen. Men låt mig säga redan här att jag använder beteckningen *liberal* i en vid bemärkelse, alltså bortom partipolitiken. Med det åsyftar jag någon som fokuserar på människan som individ snarare än som en del av ett kollektiv och som vill att politiken ska värna denna individs frihet och självbestämmande. Ofta gentemot staten, men ibland också – till skillnad från vad många libertarianer

vill göra gällande – gentemot andra människor. Till och med »den negativa frihetens« förespråkare framför andra (och en av huvudrollsinnehavarna i denna bok), Oxfordfilosofen Isaiah Berlin (1909–1997), insåg att den starkes frihet annars riskerar att inkräkta på den svages:

Fullständig frihet för vargarna innebär döden för lammen. Total frihet för de mäktiga, de begåvade, är inte förenligt med de svagas och mindre begåvades rättigheter till en anständig tillvaro.

Isaiah Berlin, *The Pursuit of the Ideal* (1990)

Under de senaste tjugo åren har individens frihet sakta men säkert kommit att inskränkas runtom i världen. Mätningar från den oberoende tankesmedjan Freedom House vittnar om att den expansion av de civila och politiska rättigheterna som inleddes på 1970-talet avstannade i början på 2000-talet. Sedan dess har utvecklingen gått åt motsatt håll. I Sverige omtalas detta ofta som demokratins kris. Men det är egentligen missvisande. Alla demokratins sidor står ju knappast inför samma press idag. Om man anklagar populisterna som Orbán, Trump, Putin, Kaczyński (Polen) och Bolsonaro – eller för den delen Jimmie Åkesson och Mattias Karlsson – för att hota demokratin kan de med visst fog invända att det inte stämmer. Tvärtom, kan de invända: De vill ju ha *mer* majoritetsstyre, folkmakt och direktdemokrati!

Som statsvetaren Francis Fukuyama påpekar i boken *Missnöjets tid* (2022) är det alltså inte demokratin som sådan utan just dess *liberala* sidor som står inför det största hotet idag. Med det menas sådant som alla medborgares likhet inför lagen, minoritetsskydd, religionsfrihet eller varje människas rätt att välja vem hon vill älska och bilda familj med. Och den fria

debatten. För även om populisterna ofta säger sig slå vakt om yttrandefriheten så menar de ju med det oftast att de och deras meningsfränder ska få lufta sina fördomar mot olika minoriteter utan att fördömas som rasister, sexister eller homofober. Någon genuin oenighet i offentligheten är de knappast intresserade av att värna.

Just oenigheten är den fria debattens livsluft. Liksom de flesta liberala rättigheter och institutioner handlar yttrandefriheten i grund och botten om att kunna härbärgera olikhet och mångfald, för att detta förmodas bli det naturliga resultatet om alla individer ges friheten att bestämma själva.

* * *

Hotbilden är sålunda tydlig: Liberalismen befinner sig i ett nednöttningskrig och angriparen är högerpopulismen. Men medan det står klart vad liberaler kämpar mot är det inte alltid lika tydligt vad det är de kämpar för. Det är bekymmersamt, för i längden räcker det inte att bara fokusera på vad man flyr ifrån. Man måste också veta åt vilket håll man själv vill söka sig och varför.

»Vart *vill* ni med er frihet och era rättigheter, egentligen?« Så kan populisterna fråga. »Tja, lite vartsomhelst...« Så riskerar den liberalt sinnade att svara lätt mumlande, för att parafrasera den brittiske debattören och statsvetaren David Goodhart.

I boken *The Road to Somewhere* (2017) porträtterar Goodhart de två läger som uppstått i åtskilliga moderna samhällen och som skiljs åt av en allt större klyfta i dagens kulturkrig. På den ena sidan står de liberala »varsomhelstarna«: de högutbildade och rotlösa, som känner sig hemma lite varstans, omfamnar moderniteten, friheten och all den sociala förändring som globalisering, invandring och uppluckrade könsroller för med sig. På den andra sidan finner vi istället de mer konservativt lagda